

**Keskkonnaministri määruse
„Pehme koeratubaka püsielupaikade kaitse alla võtmine ja kaitse-eeskiri“ eelnõu**

SELETUSKIRI

1. Sissejuhatus

Vastavalt „Looduskaitseaduse“ § 10 lõikele 2 kehtestab keskkonnaminister kaitsealuste liikide püsielupaikade nimekirja, piirid ja kaitsekorra.

Käesoleva määruse eelnõu on koostanud ekspertide Toomas Kukk ja Ott Luuk (e-mail tomkukk@gmail.com, ottluuk@gmail.com) ettepanekute alusel Keskkonnaameti Jõgeva-Tartu regiooni looduskaitse bioloog Toomas Hirse (tel. 7407137, e-mail toomas.hirse@keskkonnaamet.ee). Eelnõu keeletoiemataja oli (tel, e-mail) ja eelnõu õiguseksptiisi on teinud Keskkonnaameti õigusosakonna jurist Madina Raikulova (maina.raikulova@keskkonnaamet.ee, tel 6272181).

2. Eelnõu sisu

Vastavalt looduskaitseaduse § 3 lõikele 2 loetakse liigi seisund soodsaks, kui selle asurkonna arvukus näitab, et liik säilib kaugemas tulevikus oma looduslike elupaikade või kasvukohtade elujõulise koostisosana, kui liigi looduslik levila ei kahane ning liigi asurkondade pikaajaliseks säilimiseks on praegu ja tõenäoliselt ka edaspidi olemas piisavalt suur elupaik.

LKS § 48 lg 1 kohaselt tuleb I kaitsekategooria liikide kõikide teadaolevate kasvukohtade kaitse tagada kaitseala või hoiuala moodustamise või püsielupaiga kindlaksmääramisega.

Pehme koeratubakas (*Crepis mollis*) kuulub korvõieliste sugukonna keelõieliste alamsugukonda. Looduses hakkab pehme koeratubakas üsna hästi silma õitsemise ajal, juuni keskpaigast juuli keskpaigani, mil liitõisikud ulatuvad muust rohustust välja. Taimed on siis ligikaudu 40–90 cm kõrgused, aga varre ülaosa on vähe lehistanud ning kuivab võrdlemisi kiiresti pärast viljumist. Vegetatiivseid isendeid on muu rohustu seest väga raske leida.

Pehme koeratubakas on I kaitsekategoorias ja Eesti punases raamatus ohustatud liikide kategoorias. Pehme koeratubakas on tavaline Kesk-Euroopas, Prantsusmaalt Poolani. Eestis on ta jõudnud oma levila põhja- ja kirdepiirile. Leedu keskosas on liik küllaltki sage ning Lätis on üksikuid leiukohti lääneosas. Eestis on pehmel koeratubakal läbi aegade olnud vaid üks suhteliselt kitsas leiukohtade piirkond: Tartu lähiümbrus. Teated leidude kohta mujalt Eestist on väga vanad ja herbaarselt tõendamata.

Pehme koeratubaka leidis esimesena Eestist C. A. Meyer 1820. aastal Annemõisa (Annenhof) lähedalt. Peter von Glehn kirjutab “Tartu flooras”, et liik on koos soo-koeratubakaga sage parematel muldadel Tartu ümbruskonnas. Suurtes kogustes kasvas teda Raadi (Rathshof), Jaamamõisa (Jama) ja Annemõisa ümbruses. Möödunud sajandi esimesed herbaarlehed pärinevad alles 1929. aastast (Annemõis, Johannes Talts) ning aastast 1937 (Vasula järve lähedal, Leonid Enari). Järgmised herbaarlehed on kogutud 1950. aastatel. Liik oli sel ajal Tartu ümbruses üsna sage, nagu on märgitud ka taimemäärajas “Kodumaa taimestik”. Enamik herbaarlehti on kogutud 1960–1970.

aastatest, kusjuures mitme herbaarlehe etiketil on taime sageduseks märgitud kas “hulgi” või “massiliselt”. Vilma Kuuse väitel kasvas teda eriti rohkesti Amme jõe ääres, peaaegu kõikjal piki jõekaldaid. Möödunud sajandi lõpukümneteil juhtus pehme koeratubakaga meil midagi tõsist. Kunagi Tartu ümbruses tavalist taime ei õnnestunud enam varasematest leiukohtadest leida, kuna ka sobivad kasvukohad olid vahepeal kadunud: lamminiidud muutunud angervaksaväljadeks, võssa kasvanud või täis ehitatud. Nii sattus liik punasesse raamatusse ning liigiseirajate tähelepanu alla.

2006. aastal leiti Tartu veepuhastusjaama lähedusest uus elujõuline pehme koeratubaka populatsioon, mis koosnes ligi 70 isendist ja väiksem kogumik Ihastest hipodroomi lähedalt. 2007. aastal leiti otsingute tulemusel uued leiukohad Tartus Kalda tee lähedal, Anne kaitsealal ning Raadi lennuvälja juures. 2009. aastal alanud ulatuslik taimede inventuur Tartu ümbruses tõi endaga kaasa mitmete leiukohtade taasavastamise [Toomas Kukk. Eesti Loodus 2008/4].

Pehme koeratubakas eelistab hõredama ja madalama taimestikuga alasid, seetõttu kasvab pigem hämaras võsas, kus teisi rohhtaimi on vähe. Teda on leitud niisketel, varjulistel kohtadel pärisaruniitudel, lamminiitudel, põõsastikes ja hõredas lehtmetsas.

Teadmised pehme koeratubaka paljunemisbioloogiast on seni napid, ent kavas on tema konkurentsi- ja varjutaluvust lähiajal laborikatsetega uurida. Nüüdisaegseid leiukohti vaadates tundub liigi konkurentsivõime olevat nõrk. Pehme koeratubakas suudab edukamalt hakkama saada madalama kasvuga rohurindes, sellele viitab ka taime keskmine kõrgus 40–90 cm.

Seega on oluline ohutegur hooldamata rohumaade kulustumine, suurekasvuliste liikide võimulepääsemine (eelkõige angervaks ja pilliroog) ja niidukoosluse lopsakamaks muutumine. Ilmselt hakkavad pehme koeratubaka seemnised idanema juba samal aastal, ädalas, kuna korvõieliste seemnistele on omane küllaltki lühiajaline idanemisvõime. Kasvukohtade niitmine mõjuks kindlasti soodsalt taime levikule: heinaga viiakse valminud või poolküpseid seemniseid ühelt heinamaalt teisele või levitatakse taime sama heinamaa piires.

Tartu leiukohad asuvad kas linna piires või linna vahetus läheduses ning enamasti on need üldplaneeringutega antud ehitusmaaks. Eriti ohustatud on Kalda tee ümbruse ja Raadi lennuvälja lähised leiukohad. Üks ohutegureid on kindlasti maaparandus. Mitmest varasemast leiukohast ei ole õnnestunud pehmet koeratubakat leida maade ülesharimise tõttu. [Toomas Kukk. Eesti Loodus 2008/4].

Püsielupaigas on lubatud inimeste viibimine, marjade, seente ja muude metsa kõrvalsaaduste korjamine ja jahipidamine. Nimetatud tegevused ei kahjusta tõenäoliselt pehme koeratubaka kasvualasid, kuna ka enamasti on need alad vähe atraktiivsed inimestele viibimiseks ja küllaltki tagasihoidliku väärtusega marja- ja seenealad. Samuti puudub tõsiselt võetav oht lähtuvalt jahipidamisest. Püsielupaiga valitseja nõusolekul on püsielupaigas lubatud veerežiimi muutmine pehme koeratubaka elutingimuste säilitamiseks või parandamiseks. Samuti on püsielupaiga valitseja nõusolekul lubatud Vasula järve püsielupaigas Murisoo peakraavi hoiutööd, sest Murisoo peakraavi näol on tegemist eesvooluga, mis on Vasula püsielupaiga piiriks ja seetõttu pole vajalik selle hooldust keelata. Murisoo peakraavi ehk eesvoolu hooldamine ei ole oluline negatiivne mõju kaitseväärtustele. Teised kraavid algavad kaitse alla võetavalt alalt, ning nende

hooldamine, mitte hooldamine või sulgemine sõltub pehme koeratubaka elutingimuste säilitamise vajadustest ehk kaitse-eesmärgist sõltuvalt. Teiste maaparandussüsteemide (va Murisoo peakraav) hooldustööd on keelatud, kuna mõjutavad kasvukohti negatiivselt.

Püsielupaigas metsa esinemisalal on püsielupaiga valitseja nõusolekul lubatud metsakoosluse kujundamine vastavalt pehme koeratubaka kaitse-eesmärgile arvestades, et metsa I ja II rinde ühist täiust on lubatud vähendada kuni täiuseni 0,5, keelatud on puidu kokku- ja väljavedu külmumata pinnaselt ning harvendatud puu- ja põõsarindegas alasid tuleb harvendamise järel niita vähemalt igal kolmandal aastal ajavahemikus 1. augustist kuni 1. oktoobrini. Puurinde harvendamine täiuseni 0,5 on eeldatavalt veel selline olukord, mille tagajärjel ei toimu rohurinde koosluses kardinaalseid muutusi, kuid samas parandab oluliselt valgustingimusi, mis on vajalikud liigi püsimiseks. Niitmine hoiab ära kulustumise ning pärsib võsastumist ja parandab konkurentsi tingimusi. Hiline niitmine on vajalik selleks, et pehme koeratubakas oleks jõudnud lõpetada vegetatsiooni perioodi ning valminud oleks ka seemned. Sellisel juhul on taimed saanud piisavalt varusid talvitumiseks ja ühtlasi olemas võimalus uute taimede tekkeks.

Püsielupaiga poollooduslike koosluste esinemisaladel on vajalik heina niitmine ja võsa raiumine. Need tegevused aitavad säilitada soodsat seisundit liigi kasvukohtades. Püsielupaikades hooldustööde käigus niidetud hein, raiutud puud ja põõsad tuleb eemaldada poollooduslike koosluste esinemisaladelt hiljemalt ühe kuu jooksul pärast niitmist või raiumist. Kui hein ja raiutud materjal jääb kauemaks alale, siis on heina maast raske kätte saada, heina ja võsa hunnikute korral rikutakse kasvukoha kooslus selles paigas ning niidetud heinast kui ka raiutud materjalist hakkab hein läbi kasvama.

Looduskaitseseaduse § 30 lõige 3 lisab täiendavalt õiguse sõiduki ja maastikusõidukiga sõitmiseks järelvalve- ja päästetöödel, loodusobjekti kaitse korraldamise ja valitsemisega seotud tegevusel.

Järgnevalt on antud põhjendused, miks on järgnevad tegevused, mida looduskaitseseaduse alusel võib sihtkaitsevööndis lubada, keelatud. Keelatud on majandustegevus, loodusvarade kasutamine, ehitamine, rahvaürituste korraldamine, lõkketegemine ja mootorsõidukiga sõitmine, kuna nende tegevuste tagajärjel väheneks, kahjustuks või hävitataks haruldase liigi kasvualad. Püsielupaikade majandusliku kasutuse ja loodusvarade kasutamise korral ei ole võimalik tagada liigi soodsat seisundit. Ujuvvahendiga sõitmine ja kalapüük on lubatud, kuna ei oma negatiivset mõju kaitse-eesmärgile. Võimalused nimetatud tegevusteks (veekogud) pehme koeratubaka püsielupaikades esinevad väikesel määral vaid Möllatsi ja Kalda tee püsielupaikades. Puuduvad võimlused pilliroo ja adru varumiseks, mistõttu neid kaitse-eeskirjas ei sätestata. Neist esimest ei esine piisavas koguses, et varumine majanduslikul kaalutlusel oleks otstarbekas ning teine liik puudub aladele jäävates veekogudes. Kalda tee püsielupaigas on lubatud tehnovõrgu rajatise ja olemasolevate ehitiste hooldustööd, kuna selleks tuleneb vajadus elektriühendusest ning eesvoolude hooldamisest sõltub laiem ala.

08.02.2010.a seisuga on Keskkonnaregistrisse kantud 53 pehme koeratubaka kirjet, mis jaotuvad 12 teadaoleva leiukoha vahel. Kaks leiukohta jäävad olemasolevale kaitsealale: Anne looduskaitseala (1 kirje) ja Sootaga hariliku kobarpea püsielupaik (1 kirje). Kolm leiukohta jäävad hetkel moodustamisel olevatele Raadi looduskaitsealale (1 leiukoht, 16 kirjet) ja Ropka-Ihaste looduskaitsealale (2 leiukohta, 3 kirjet). Käesoleva määrusega

moodustatakse püsielupaik viie leiukoha (17 kirjet) täielikuks või osaliseks kaitseks.

§ 2 lg 1 punktidega 1 ja 2 võetakse kaitse alla järgmised püsielupaigad:

Kalda tee püsielupaik

Tartus Kalda teest kagus asub mitmeid kompaktseid pehme koeratubaka leiukohti ning nende vahel on leitud ka üksikisendeid. Umbkaudu on siit leitud 2007–2009. aastal kokku keskmiselt 70–80 taime. Umbes kümme isendit jäi Kalda tee 15 kavandatud Maxima poe alla, need istutati ümber mullu samasse lähikonda. Kalda tee leiukohad on nii pajupõõsastikes kui ka nende vahel niidulappidel. Rohumaad on majandamata vähemasti kümme aastat, kindlasti tuleks neid hakata uuesti niitma, et vältida suurekasvuliste rohttaimede vohamist ja edasist võsastumist. Anne ostukeskuse taga võsas asuvat leiukohta ohustavad ka põõsastikes peatuvad asotsiaalid, kes on teinud pehme koeratubaka kasvualal lõkkeid, risustanud ja kasutanud põõsastikku ilmselt rekreatiivsetel eesmärkidel. Lisaks jäävad püsielupaiga piiresse II kaitsekategooria taimeliikide Russowi sõrmkäpp, aasnelk ja III kaitsekategooria taimeliikide värv-paskhein, emaputk, soo-neiuvaip, laialehine-neiuvaip, kahkjaspunane sõrmkäpp, balti sõrmkäpp, siberi võhumõök ja ahtalehine ängelhein kasvukohad. Kogu püsielupaik kuulub sihtkaitsevööndisse kogupindalaga 26,26 ha.

Kobratu püsielupaik

Paikneb Tartu vallas Kobratu külas, heinamaa ja metsa serval. Siit on leitud umbkaudu 20 pehme koeratubaka taime. Heinamaa oli 2009. aastal niidetud, metsaservas asuv leiukoht jäi niidualast välja. Kindlasti tuleb siin niita kuni metsaservani. Kogu püsielupaik kuulub sihtkaitsevööndisse kogupindalaga 9,17 ha.

Möllatsi püsielupaik

Möllatsi turbarabast kirdes paikneb kolmest väiksemast osaarealist koosnev pehme koeratubaka asurkond (kokku umbes 50 isendit). Pehme koeratubaka kasvukohtadeks sellel alal on niidulapid, mis kõik on 20 või rohkem aastat majandamata. Läänepoolsete osaareaalide puhul on põhiliseks ohuks võsastumine, idapoolset angervaksa ja mets-harakputke vohamine. Ala piirab lõunast turbaraba, mujalt valdavalt pehme koeratubaka jaoks sobimatud metsad. Lisaks jäävad püsielupaiga piiresse III kaitsekategooria taimeliikide ahtalehine ängelhein, suur käöpõll ja kahelehine käokeel kasvualad. Kogu püsielupaik kuulub sihtkaitsevööndisse kogupindalaga 10,12 ha.

Pupastvere püsielupaik

Pupastvere järve kirde- ja idakaldal asub kaasaegsete pehme koeratubaka leiukohtade tuumikust kõige kaugemal paiknev asurkond. Seni on kaardistatud 15 hajusalt paikneva isendi kasvukoht. Püsielupaigas on valdavalt levinud niiske leht- ja segamets, millesse lõikuvad erineval määral põõsastunud kunagised soostunud niidud, mida võib pidada pehme koeratubaka jaoks sobivateks. Ala piirneb läänest Pupastvere järvega ning kirde, ida ja kagu poolt pinnasteega. Lisaks jäävad püsielupaiga piiresse III kaitsekategooria taimeliikide pruunikas pesajuur, rohekas käokeel ja suur käöpõll kasvualad. Samast piirkonnast on teada püsiksannika (I kaitsekategooria) vanad leiukohad, mida pole uuesti õnnestunud leida. Kogu püsielupaik kuulub sihtkaitsevööndisse kogupindalaga 2,67 ha.

Vasula järve ümbruse leiukohad ja püsielupaik

Vasula järvest lõuna ja kagu suunas asuval valdavalt hõreda lehtmetsaga kaetud alal

asub 2009. aasta seisuga teadaolevalt Eesti suurim pehme koeratubaka populatsioon, mille suurust võib hinnata ligi tuhandele isendile. Vasula järve püsielupaiga piiriettepanek hõlmab kuus 2009. aastal kaardistatud pehme koeratubaka osaareaali. Piiride kavandamisel on lähtutud kõlvikupiiridest ja pehme koeratubaka jaoks soodsate elupaikade levikust. Pehme koeratubakas kasvab väiksemate rühmadena häiludes ning suuremate kogumikena metsaserval piki püsielupaiga edelapiiri ning ala kaguossa jääval kinnikasvaval niidul. Viimast tuleb pidada püsielupaiga kõige väärtuslikumaks osaks. Korrektsete majandamisvõtetega on seal võimalik taastada liigirikas niiske pärisaruniit ning tagada soodsad tingimused pehme koeratubaka populatsiooni säilimiseks. Lisaks jäävad püsielupaiga piiresse III kaitsekategooria taimeliikide ahtalehine ängelhein, värv-paskhein, rohekas käokeel, suur käopõll ja laialehine neiuvaip kasvualad. Kogu püsielupaik kuulub sihtkaitsevööndisse kogupindalaga 36,75 ha.

Üksikuid pehme koeratubaka taimi ja mõnest isendist koosnevaid rühmi leiti veel kraavikallastel ja niiduservaldel Vasula järvest nii ida kui lääne pool. Niisugune levik lubab oletada, et tegemist on järve ümbruse niitude võsastumise tõttu alla käinud kunagise ulatusliku kasvuala jäänukitega. Niisuguseid leide ei saa praegustel andmetel käsitleda elujõuliste populatsioonidena, samuti pole enamikul neist paikadest võimalik tagada pehme koeratubaka jaoks soodsa biotoobi säilimist pikemas perspektiivis. Seetõttu pole neid leide piiriettepanekusse kaasatud.

3. Määruse mõju ja rakendamiseks vajalikud kulutused

Vastavalt „Maamaksuseaduse“ § 4 kaasneb eelnõu jõustumisega kohalikule omavalitsusele maamaksutulude vähenemine. Arvestades „Maamaksuseaduse“, § 5 lõiget 4, esitavad Maksu- ja Tolliametile maamaksukohustuse väljaarvestamiseks vajalikud andmed kohalikud omavalitsused.

Maamaksutulu vähenemise summa selgub Maksu- ja Tolliametisse informatsiooni laekumisel.

Püsielupaiga valitsemiseks ja kaitse korraldamiseks vajalikud kulutused on kavandatud Keskkonnaministeeriumi ja Keskkonnaameti eelarves.

Maaomand jaotub püsielupaikade kaupa järgnevalt.

Kalda tee

eraomand	munitsip.	Jro	kokku
3,30 ha	9,58 ha	13,38 ha	26,26 ha
13%	36%	51%	100%

Kobratu

eraomand	jro	Kokku
8,61 ha	0,56 ha	9,17 ha
94%	6%	100%

Möllatsi

eraomand	riigiomand	Jro	kokku
1,95 ha	6,43 ha	1,74 ha	10,12 ha
19%	64%	17%	100%

Pupastvere

eraomand
2,67 ha
100%

Vasula järve

eraomand	riigiomand	Jro	kokku
18,02 ha	17,57 ha	1,16 ha	36,75 ha
49%	48%	3%	100%

Seoses kehtestatavate piirangutega võib maaomanikul tekkida maa riigile müümise soov. Püsielupaigas asuva eramaa riigile omandamise korral on maa ligikaudseks maksumuseks krooni hektari kohta (hinnakalkulatsioon baseerub viimasel ajal ümberkaudsete maadega tehtud tehingute keskmistel näitajatel).

4. Määruse jõustumine

Määrus jõustub üldises korras.

5. Kooskõlastamine

Määrus saadetakse kooskõlastamiseks teistele ministeeriumidele e-Õiguse kaudu.

Jaanus Tamkivi
Minister

Rita Annus
Kantsler